

Radovan Pavić

1

Postojeće stanje. Svijest o postojanju gladi kao jednom od najvažnijih problema današnjice sve je prisutnija u javnom mnijenju općenito. To je svakako rezultat i bolje informiranosti, ali i pritiska brojeva koji, iako veoma različiti, ne gube na stravičnosti. Različiti podaci kazuju da godišnje od izravne ili neizravne gladi umire 25, 37, ili čak 70 milijuna ljudi! Značenje tih brojeva bit će jasnije ako se podsjetimo da je drugi svjetski rat (1939—1945) odnio 55 — 60 milijuna žrtava.^{1a}

Glad različitog intenziteta i vrste zahvaća danas prema procjenama oko 400 do 700 milijuna, čak i jednu milijardu ljudi. Pothranjenost u najširem smislu zahvaća oko 50% stanovništva svijeta, to jest gotovo dvije milijarde.² Stručnjaci FAO-a su svakako u pravu kada navode da sada u

1

U obilju radova koji se bave problemima gladi i prehrane praktički nedostaju oni koji bi prije svega tretirali političke implikacije. Zato naročito treba istaći zbornik pod naslovom *«Hunger, politics and markets»* (uredila B. Ward, N. York University Press, 1975.) priređen za potrebe konferencije o prehrani u Rimu 1974. godine, a koji se odlikuje vrlo progresivnim stavovima. Među pojedinim priložima naročito valja istaći one R. Dumonta i S. Aziza. Posljednji je jedan od direktora FAO-a (Odsjeka za robe i trgovinu), i naročito je zaslužan za organizaciju Konferencije o prehrani (Rim, 1974. god.).

Pored dokumentacije sa konferencije o hrani u Rimu (1974. godine) vidi i slijedeće radove:

1. V. Stipetić: *«Prijeti li glad?»* (*«Globus»*, Zagreb, 1976.).

2. R. D. Hansen and others: *«The US and world development, agenda for action 1976.»* (*«Overseas development Council»*, Praeger, 1976.).

3. L. Brown, E. P. Eckholm: *«By bread alone»* (isti, 1976.)

4. R. Pavić: *«Prostorni raspored i problemi svjetskog prehrambenog standarda»* (*«Osnove opće i regionalne političke geografije...»*, dio I, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1973., str. 33—49).

1a

Izravna glad i smrt od gladi neposredni su rezultat nedovoljnosti kalorija; neizravna glad više je posljedica neadekvatne strukture ishrane, ali i nedovoljnosti kalorija. Smrt u slučaju neizravne gladi nastupa zbog podlijevanja oslabljenog organizma drugdm, često banalnim uzrocima.

2a

F. Rabar: *«Food and agriculture: Globals aspects of supply and demand»* (*«International Institute for Applied Systems Analysis»*, Wien, 1976., str. 4.).

2

Prema izjavi generalnog direktora Organizacije FAO iz 1974. godine.

svijetu ima više gladnih ljudi nego u bilo kojem dosadašnjem razdoblju svjetske povijesti; a taj se broj stalno povećava.

Osnovna je karakteristika postojeće situacije perspektiva dugoročnog pogoršanja: prema procjeni organizacije FAO godine 1985. naći će se 34 zemlje sa oko 800 milijuna stanovnika ispod kritične granice od 2385 cal. Predviđa se da bi narednih 25 godina (dakle do 2000. godine) moglo od gladi umrijeti više od jedne milijarde ljudi!

Imajući sve navedeno u vidu, razumljivo je da je hrana, uz zdravlje, stambeno sklonište, odgoj, obrazovanje i socijalnu sigurnost jedna od šest osnovnih ljudskih potreba.³

* * *

Na osnovi izloženog očito je da ovako krupni problemi ne mogu biti tretirani isključivo samo sa ekonomskog, agro-biološkog ili tehnološkog stanovišta; nužno je sve više afirmirati i ostale pristupe (koji inače najčešće izostaju), a koji bi vodili računa i o drugim, naročito političkim faktorima. Potreba i političkog pristupa ovdje se nadaje sama po sebi i to iz više razloga: problem se tiče ogromnog broja ljudi i zadire u njihove bitne interese (grupne, kastinske, klasne, nacionalne, velikodržavne, blokovske); zatim, moguće su najrazličitije manipulacije, utjecaji na političke prilike su više nego očiti, a rješenja bitno ovise o procesu odlučivanja i moći za sprovođenje odluka. Pitanja su svakako kompleksna (što ostavlja prostor i političkom pristupu); osim moći potrebna je i suradnja, a sve to dovoljno govori o političkim implikacijama. Problemi ishrane naprosto su nabijeni političnošću bez obzira na to da li je to odmah i direktno vidljivo ili nije! Zato nije ni čudno, ni slučajno da se kao relevantna o tome citiraju mišljenja političara, da se svjetske konferencije o hrani definiraju kao politički skupovi i sl.⁴ Nije slučajno da se pitanja gladi uključuju u političke programe i da figuriraju kao važne komponente u lijevoj angažiranoj literaturi. Tako će primjerice problemi gladi biti uključeni među tzv. »Četiri slobode« o kojima predsjednik F. D. Roosevelt govori u američkom kongresu 1941. godine (»3. /nužnost/ slobode od gladi i bijede«), a Majakovski će u svojoj poemi »V. I. Lenjin« napisati »Svima! Svima! ... Vlast Sovjetima! Zemlja seljacima! Mir narodima! Kruh gladnima!« Karakteristično je da je i na konferenciji Ujedinjenih naroda o problemima prehrane u Rimu 1974. godine prodrla svijest o tome da je za rješenje postojećih problema nužan daleko širi okvir od onog ekonomsko-agrarno-tehničkog karaktera, što dakako podrazumijeva i neke političke aspekte. A oni se, u biti, svode na slijedeće: na pitanje da li je prehrambene probleme moguće riješiti na razini ekonomije, agrobiologije i tehnike, a sve u okviru postojećih društvenih odnosa, ili je zato nužno rušenje tih odnosa! U tom pitanju sažete su i sve značajke političkog.

U pokušaju svake detaljnije analize svakako bi valjalo voditi računa o slijedećim aspektima političkog karaktera:

³ Među temeljne ljudske potrebe valjalo bi još ubrojiti i slobodu od straha od rata, od rasizma, diskriminacije i sl.

⁴ Vrijedi to i za konferenciju o prehrani u organizaciji FAO-a, Rim — 1974. god.

Revolucionarni procesi. Političko značenje problema gladi i pothranjenosti ogleda se, sa drugim ekonomskim činiocima, prije svega kao jedan od bitnih faktora i pokretača revolucionarnih kretanja. Pri tome valja naglasiti da bi između pojava gladi i društvenih problema razumljivo bilo besmisleno očekivati direktnu i neposrednu povezanost. Glad je kao jedan od najznačajnijih problema ugrađena među šire i dugoročnije uzročnike revolucionarnih procesa općenito, ali može imati i izravne i neposrednije utjecaje. Tako se s pravom kaže da je glad u Francuskoj »na svojim točkovima gurala i samu Veliku revoluciju« (1789. godine). Druga polovica 19. st. u Rusiji je razdoblje tzv. četrdesetogodišnjeg siromaštva, što je imalo odraza i na revolucioniranje situacije u Rusiji prije 1905. godine, itd. itd. *U suvremenim prilikama problemi prehrane u okviru širih ekonomskih problema jedan su od najvažnijih faktora u borbi za novi svjetski ekonomski poredak i odnose, (tzv. GEO*) što je također proces revolucionarnog karaktera.*

Međutim, treba naglasiti da je uvijek postojala, a postoji dijelom i danas, i druga vrsta procesa koji nisu imali izgrađenu političku pozadinu i koje nisu formirali politički ciljevi — a to su naprosto depolitizirani i dezideologizirani pokreti gladnih kao takvih, kojima su kratkoročna rješenja najvažniji i jedini cilj, koji nisu opasnost za postojeće društvene odnose i koji se relativno lako rješavaju palijativom ili naprosto pacifikacijom.

Problemi distribucije. Slijedeći važan politički problem je svakako činjenica da glad nije rezultat globalnog nedostatka hrane, nego nemogućnost regionalnog zadovoljenja potreba i da predstavlja problem distribucije.^{4a} I upravo zato jer se radi o potrebi adekvatne, dakle pravične distribucije problem ima izrazitu političku dimenziju. *Intenzivirati samo na povećanju proizvodnje, a bez borbe za odgovarajuću raspodjelu, politički je i ljudski posvema neprihvatljivo.* A problem pravične distribucije eminentno je politički problem. Postavlja se pitanje: tko će se okoristiti povećanjem proizvodnje hrane, primjerice na osnovi tzv. zelene revolucije; hoće li to značiti samo povećavanje bogatstva već bogatih, hoće li povećane količine biti faktor spekulacije, crne burze, stokiranja i umjetnog povećavanja cijena ili će koristi biti usmjerene prema malom ili srednjem proizvođaču, uopće prema onima s niskim primanjima. Dakle, društveni odnosi u okviru distribucije isto su toliko, ili još i više, važni kao i sama proizvodna komponenta. Nepravedna distribucija, a ne nedovoljna proizvodnja, najvažniji su aspekt problema, o njegovom rješenju najviše ovisi mogućnost da zelena revolucija eventualno preraste u socijalnu i crvenu revoluciju. *Mnogi, međutim, smatraju da problema zapravo uopće i nema, budući da se vojnom i policijskom represijom mogu suzbiti svi pokreti gladnih!* Takvo je reakcionarno stanovište, dakako, neprihvatljivo.

Mogućnost političkih manipulacija. Postojanje gladi neobično je po-

*
Za novi svjetski ekonomski poredak obično se upotrebljavaju kratice: GEO — Global economic order, N GEO — New global economic order ili NIEO — New international economic order.

^{4a}
Iako je glad regionalna pojava rješenja mogu biti samo globalnog karaktera.

godna osnova za najrazličitije političke manipulacije. Primjerice — glad ili pothranjenost mogu se upotrebljavati kao argument protiv procesa dekolonizacije ili kao argument za opravdavanje neokolonijalizma. Velik broj novooslobođenih država Trećeg i Četvrtog svijeta ima ozbiljne prehrambene probleme, što bi u kolonijalističkoj interpretaciji trebalo značiti da je nekada, tj. u kolonijalnim okvirima, situacija bila (navodno) daleko bolja, a problemi su se pojavili tek s političkim oslobođenjem i posljedica su upravo tog oslobođenja. To drugim riječima znači da kolonijalni narodi nisu sposobni za samostalno političko i ekonomsko opstojanje i razvitak, pa bi za njih bilo najbolje da i dalje ostanu u kolonijalnim ili neokolonijalnim okvirima.

Takvo je shvaćanje neprihvatljivo zato što siromaštvo pojedinih zemalja nije rezultat kratkotrajne faze nakon oslobođenja, niti je rezultat suvremenih ekonomsko-političkih odnosa i tendencija, nego rezultat dugotrajnosti kolonijalnog sistema i onih osobina koje su tom sistemu imanentne. Štoviše, navode se primjeri da je nekada niz kolonijalnih ili polukolonijalnih zemalja čak i izvozilo hranu, a sada, eto, sa oslobođenjem »počinju« najteži problemi egzistencijalnog karaktera. Svakako je točno da je nekada postojao i veći prehrambeni izvoz od strane nekih danas ugroženih zemalja, ali ne zbog stvarnih viškova, nego na račun životnog standarda vlastitog stanovništva. Glad, i to daleko teža od današnje postojala je i ranije, ali nije bila poznata i nije bila predmet interesa svjetskog javnog mnijenja, budući da se *problem odnosio na tzv. nepovijesne narode, a sve se odvijalo u okviru svakako blaženog kolonijalnog reda i mira (sic!)*. Istina je da je primjerice nekada polukolonijalna Kina izvozila hranu, a da se danas ponekad mora znatno oslanjati i na uvoz. To, međutim, ne znači da je Kina imala riješene prehrambene probleme i stvarne viškove; osim toga, upravo činjenica da uvozi pokazuje da Kina danas može zadovoljiti potrebe svog stanovništva većeg od 800 milijuna, bilo redovnom proizvodnjom, bilo uvozom. Uvoz hrane sam po sebi nije, dakle, negativna činjenica. Pozitivna je činjenica da se potrebe mogu zadovoljiti, što je danas u odnosu na Kinu svijet već i priznao.

Moguće su nadalje i druge političke manipulacije: naime, jedan od najboljih pokazatelja uspješnosti nekog režima jest i rješenje prehrambene situacije. Podrška režimu (kao politički faktor prvog reda) uvelike ovisi o rješenju tog pitanja, za mnoge zemlje svakako od krucijalnog i povijesnog značaja. Pri tome je bitna razlika da li je neka zemlja određene rezultate postigla ne samo sama nego i u nepovoljnim političkim i ekonomskim međunarodnim odnosima, ili je za sobom imala pomoć i podršku najbogatijih država svijeta (razumljivo i opet iz političkih i geostrateških razloga). Ako u tom smislu usporedimo Kinu i Tajvan, bit će jasno da veliki ekonomski uspjesi Tajvana nisu rezultat prednosti njegovog, u Kini poraženog, kuomintangškog režima^{4b}, nego u velikoj mjeri i rezultat opće i vojne američke pomoći, dok je NR Kina sve dostigla sama.^{4c}

4b

Ali, ne smije se zaboraviti niti značenje agrarne reforme provedene na Tajvanu.

4c

Godine 1948. Kina je proizvela 140 milijuna t. svih žita, a 1976. godine oko 300 milijuna t. Pored toga Kina raspolaže i sa 40 milijuna tona državnih rezervi čemu treba

Među političke manipulacije svakako valja ubrojiti i korištenje *nedovoljne upućenosti svjetskog javnog mnijenja*. Naime, za porast troškova proizvodnje hrane, a time i cjelokupnu prehrambenu situaciju jednostavno je — a za neke desničarske krugove i nadasve plauzibilno — optužiti glavne izvoznike nafte (zemlje OPEC-a) i njihovu politiku embarga i povišavanja cijena (od jeseni 1973. godine). Povišenje cijene nafte mora se odraziti i na cijenu poljoprivredne proizvodnje. To je, dakako, razumljivo i prihvatljivo, *ali je pri tome prešućena činjenica da su cijene žita na svjetskom tržištu porasle prije naftne krize iz jeseni 1973. godine*: tako je u kolovozu 1973. god. američki »The Wall Street Journal« pisao da SAD mogu kupiti jedan barel nafte za manje od jednog bušela pšenice, a 1972. godine su za jedan barel nafte trebale dati čak 2,5 bušela! Prema tome — vezivanje povišenja cijena prehrambenih proizvoda uz naftnu krizu najobičnija je i plitka (ali vrlo efikasna) politička manipulacija.

Politički aspekti mogu se u vezi spomenutih problema razglabati i dalje; moguća je i političko-ekonomska *ucjena* u stilu: »Nema nafte — nema ni prodaje hrane«, odnosno moguće je primijeniti svojevrsni finansijski roll-back u odnosu na zemlje OPEC-a u obliku povećanih cijena hrane (SAD se u to nisu upuštale s obzirom da zemlje OPEC-a troše godišnje oko 1,7 milijardi dolara za uvoz hrane iz SAD, pa je tako tržište i suviše dragocjeno pogotovo u uvjetima u kojima će njegova apsorpciona moć rasti.^{4d} Spomenutim političkim problemima mogu se dodati i druge otežavajuće komponente. Tako ono značenje koje za svijet ima nafta zemalja OPEC-a imaju i američko žito i uljarice. *Na taj način moguće je u svijetu kumulirati različitosti za desničarima toliko dragu polarizaciju — s jedne strane su ne samo hrana, nego i bijelo stanovništvo, kršćanstvo, zapadna civilizacija i povijesni narodi, a s druge strane Arapi, obojeni, muslimani, Orijent, barbarija i nepovijesni narodi.*

Mogućnost prehrambene ucjene. Politički aspekti prehrambenog standarda naročito se jasno uočavaju u slučajevima moguće prehrambene ucjene; to znači da *hrana može poslužiti kao novo i nadasve efikasno oružje*, što je i razumljivo u procesu neprestanog usavršavanja starih i proizvodnje novih oružja za masovno uništavanje. Tako je sedamdesetih godina više američkih političkih funkcionera na najvišim nivoima službeno izjavilo na kvalificiranim mjestima i pred kvalificiranim slušaocima da će u američkom arsenalu prehrana biti naročito efikasno političko oružje. U rujnu 1975. godine izjavio je američki sekretar za poljoprivredu da je »... prehrana oružje; to je jedan od glavnih (američkih) instrumenata u pregovorima«.

Hrana kao oružje može se koristiti na dva načina: a) *direktno i kratkoročno*, to jest kao pomoć uz političke i vojne koncesije, dakle kao neposredna prehrambena ucjena, u odnosu na pojedine zemlje ili regije svijeta, a zatim i b) *neizravno, sa dugotrajnim značenjem i posljedicama* i to u odnosu na daleko veće prostorne cjeline. U kolovozu 1974. godine američka je agencija CIA dovršila studiju o utjecaju klimatskih promjena na

4d

dodati i rezerve koje imaju komune (1975. godine). Pretpostavlja se da se Kina može čak pojaviti i kao netto izvoznik hrane!

E. Rotschild: »Food politics« (»Foreign affairs«, 1/1976., str. 301).

svjetsku poljoprivrednu situaciju.⁵ Današnje prehrambene teškoće u svijetu (u uvjetima normalne klime) predstavljaju ozbiljan problem (zbog povećanja cijena samo za nerazvijene i siromašne zemlje), što je, međutim; pogodno za izveznu trgovinu SAD i mogućnost da se putem pomoći ostvaruju politika prisutnosti i politički utjecaj. *Agencija CIA smatra da upravo preko hrane SAD mogu u svijetu ponovno zadobiti onakovu političku poziciju kakvu su imale neposredno poslije II svjetskog rata.*

U slučaju promjene klimatske situacije na sjevernoj hemisferi srednje bi se, a pogotovo visoke širine, uvelike isključile iz efikasne poljoprivredne proizvodnje. To znači da bi nestalo konkurentskih mogućnosti Kanade, a da bi neke evropske zemlje (Švedska) i naročito SSSR i Kina došli u izuzetno tešku situaciju. Zahlađenje klime poremetilo bi i monsunsku cirkulaciju, što bi otežalo prilike u južnoj i jugoistočnoj Aziji. Na taj način SAD bi se ne samo dijelom riješile konkurencije nego bi suparničke sile bile bitno oslabljene, pa bi na taj način SAD došle u praktički monopolistički položaj u svjetskom izvozu žita, a time se približile i mogućnosti svjetske hegemonije. Zahlađenje klime značilo bi i povećanu sušu, što bi opet umanjilo značenje do sada izvršenih meliracionih radova, dok bi zelena revolucija bitno izgubila na efikasnosti, budući da su nove sorte pšenice i riže predviđene za normalne klimatske prilike.⁶

Takvim promjenama moguća je situacija u kojoj SAD objektivno neće moći (a ne moraju ni htjeti) zadovoljiti potrebe u različitim dijelovima svijeta. Na taj način dolazimo do ideje odbira, triježa, »izabranih naroda,« Nove arke ili čamca za spasavanje! Ideja triježa predstavlja par excellence političku ideju: Tko će biti i tko »mora« biti prepušten prehrambenom genocidu, u ime čega i tko će o tome odlučivati?

Vanjskopolitički odnosi i unutrašnje prilike. Značenje hrane u političkom kontekstu vidi se dobro i iz niza primjera koji se odnose bilo na unutrašnje prilike ili vanjsko-političke odnose pojedinih država. Postoje mogućnosti da se prehrambena oskudica i dezorganizacija u snabdijevanju iskoriste i za vršenje unutrašnje-političkih pritisaka: poznat je primjer umjetnog izazivanja oskudice hrane u Indiji (stokiranje zbog povećavanja cijena) ili u Čileu, gdje je dezorganizacija opskrbe imala za cilj unošenje nemira i zaoštavanje unutrašnje-političkih prilika. U Etiopiji, je glad, koja intenzivno zahvaća i Eritreju, poseban politički problem i važan stimulan eritrejskog separatizma. Nadalje, za pad carstva u Etiopiji bitno katalitičko značenje imala je dugotrajna i teška prehrambena situacija. Učestali dolazak na vlast vojnih režima u Africi nije, dakako, izravni rezultat prehrambenih problema, ali se i oni, i to kao bitna komponenta, neizostavno moraju uključiti u kompleks problema koji čine osnovu za pučističke zahvate.

Pomoć u hrani ne znači samo mogućnost za prehrambenu ucjenu nego ima i druge političke implikacije. Takvom pomoći mogu se održavati na

5
»Potential Implications of Trend in World Population, Food Production and Climate« (1974. god.). Primjeri klimatske agresije u okviru geofizičkog rata već su bili zabilježeni, naročito u vijetnamskom ratu.

6
Od znatnog broja metoda za predviđanje klime većina ih govori o zahlađenju do 2000. godine.

vlasti i oni u biti reakcionarni i nesposobni režimi, što onda samo otežava i usporava opći socijalno-politički i revolucionarni razvitak. Međutim, takva je pomoć ipak nužna naročito u hitnim slučajevima, jer sprečava patnju i smrt od gladi.

U odnosu na vanjsko-političke aspekte treba primjerice spomenuti Somaliju, gdje je ljeti 1975. godine prebacivanje stočarskih nomada na jug zemlje i uz obalu bilo olakšano uz sovjetsku pomoć, što, dakako, prije svega ovisi o povoljnim sovjetsko-somalijskim političkim odnosima. Eventualno ostvarivanje perspektive naseljavanja viškova egipatskog poljoprivrednog stanovništva na meliorirane površine u Mezopotamiji (Irak) također ovisi o odgovarajućim političkim odnosima.

Vanjska politika pojedinih država mora naročito voditi računa o mogućnostima uništenja njezinih glavnih poljoprivrednih potencijala. Tako Egipat — u odnosu na Izrael, koji praktički posve sigurno raspolaže atomskom bombom — ipak mora voditi dosta uzdržanu politiku, budući da bi pod izraelski udar mogla doći i Asuanska brana, čije bi uništenje za Egipat predstavljalo problem daleko veći od onog što je značilo zatvaranje Sueskog kanala ili eventualno uništenje nekog industrijskog središta, budući da bi prehrambena proizvodnja došla svakako u pitanje. Kao cilj Asuanska brana je daleko pogodnija od Kaira ili Aleksandrije, jer Izrael ne bi mogao biti optužen za direktni genocid.

Detant i trgovina žitima. Na proces i stanje detanta, barem onog između SAD i SSSR-a, bitno je utjecala i njihova međusobna trgovina, naročito što se tiče prodaje američkog žita. Prema sporazumu iz 1975. godine SSSR će godišnje kupovati stalne količine žita u SAD sve do 1980. godine. Oba su partnera naprosto prisiljena na popuštanje: SSSR mora kupiti, a SAD moraju prodati, što je, dakako, moguće samo u uvjetima popuštanja. U ocjeni navedenog važno je ne pobrkati odgovarajući redoslijed, što znači da *žitna trgovina nije rezultat detanta, nego obratno: detant je rezultat ranije izražene kumulacije ekonomskih nužnosti.*

Birokratizacija, organizacioni problemi i prehrambeni standard. Važno političko pitanje za rješavanje prehrambenih problema predstavlja, uz unutrašnju političku stabilnost, organizacione sposobnosti i razvijenost parazitske birokracije i jedinstvo interesa i koordinacije u planiranju i akcijama. A svega toga — osim razvijene birokracije — često nedostaje u LDC zemljama.⁷

Rasizam, glad i pothranjenost. Pitanja gladi i pothranjenosti bitno su vezana i uz neke rasističke komponente, što također treba promatrati u političkom kontekstu. Jedna od bitnih postavki rasizma u odnosu na oboje stanovništvo LDC zemalja jesu njihove (navodne) manje intelektualne sposobnosti tj. »Crnci su ili kao djeca ili su glupi« zatim »Crnci su lijeni, spori, neambiciozni«, itd., itd. što bi sve trebalo predstavljati njihovu bitnu rasnu komponentu. Međutim, razlozi manje produktivnosti, zainteresiranosti i slično nisu uvjetovani samo historijski, nego i činjenicom *da se radi o pothranjenosti koja traje generacijama* (što se odražava i u nasljeđu), kao i zbog sadašnje svakodnevne gladi ili različitih oblika nedovoljne is-

hrane. Na taj se način jasno uočava da se naprosto ne radi o rasnim, nego samo o nutricionističkim karakteristikama.

Analiza podataka i političke implikacije. Posebno političko značenje ima ocjena određenih podataka i analiza koje se odnose na neke aspekte poljoprivredne proizvodnje — tako se u čuvenim »Granicama rasta«⁸ (koje se inače odlikuju nizom progresivnih stavova) sasvim neprihvatljivo ocjenjuju globalne poljoprivredne mogućnosti što sve ima i značajnu političku dimenziju: naime, u ocjenu (kao pretpostavka) se uzima prosječno obradiva površina od 0,4 ha po stanovniku kao zadovoljavajuća, dok bi međutim, da bismo se svi hranili po standardu kao u SAD, bilo potrebno 0,9 ha. Razumljivo je da je unaprijed prihvatiti niži standard politički i ljudski posvema neprihvatljivo, jer pravičnost zahtijeva iste mogućnosti za sve podjednako.

2

Politički aspekti rješenja krize

Adekvatno i što brže rješavanje problema gladi ili pothranjenosti u svijetu jedan je od *najhumanijih i kratkoročno najvažnijih zadataka globalne zajednice u okviru borbe za ostvarivanje novog svjetskog ekonomskog poretka.*

Suvremena prehrambena situaciju u svijetu (u prvoj polovici 1970-tih godina (tj. od 1972. godine) karakterizira se s nekoliko bitnih značajki: 1. *prirodni procesi* su nepovoljni (pojave katastrofalnih suša ili poplava u Africi, na Indijskom potkontinentu i dr.); 2. *količina svjetskih zaliha žita* stalno se smanjuje (1975. godine svega još 98 milijuna tona prema 201 milijun tona 1970. godine). 3. *SSSR* se javio kao značajan uvoznik žita, što je stvar višegodišnje perspektive; 4. iako se i *Kina* javlja kao uvoznik, smatra se da je ta zemlja riješila svoje prehrambene probleme; 5. *proizvodnja hrane po stanovniku* Trećeg i Četvrtog svijeta uglavnom *stagnira ili opada*; 6. *svjetski ulov ribe* počeo je opadati nakon što je 1970. god. dosegnut rekord od oko 70 milijuna t.; 7. u svijetu postoji svega *6 zemalja koje su značajniji izvoznici hrane* (SAD, Kanada, Australija, Argentina, Francuska i Novi Zeland) pri čemu preko 90% žita na svjetsko tržište dolazi iz Sjeverne Amerike.

Problemi jednostrane ovisnosti. Naročito veliko političko značenje u odnosu na prehrambene karakteristike ima činjenica prevelike ovisnosti o samo nekim svjetskim proizvođačima, odnosno izvoznicima. Godine 1973. same SAD su izvezle oko 3/4 od 91 milijuna t. žita koje izvozi Sjeverna Amerika.

Priložena tablica 1 jasno ukazuje na nekoliko značajnih karakteristi-

8

H. Meadows, L. Meadows, Randers, Bahrens: »Graniče rasta«, (Zagreb 1974, str. 30).

ka: *prvo*, u predratnom razdoblju (1934—38. god.) sve su makroregije svijeta (osim Zapadne Evrope) imale izvozne viškove, dok se Sjeverna Amerika nije ni po čemu naročito izdvajala; *drugo*, poslije II svjetskog rata izdvajanje Sjeverne Amerike kao izvoznika je dramatično već u razdoblju 1948—52. godine, a isti je i takav porast i do uključno 1973. godine, kada je ovisnost o ovom izvoznom području gotovo posvemašnja (91 milijun tona od ukupno 97 milijuna tona svjetskog netto izvoza). Navedene osobine nezamislive su bez političkih implikacija — vidljivo je da su viškovi hrane u rukama Zapada, gdje nalazimo jednu supersilu, tj. SAD. Zato je diverzifikacija izvora snabdijevanja jedan od prvorazrednih ekonomskih i političkih ciljeva.

PROMJENE U SVJETSKOJ TRGOVINI ZITIMA (mil. t.)

	1934—38. god.	1948—52. god.	1960. god.	1966. god.	1973. ¹ god.
Sjev. Amerika	+ 5	+ 23	+ 39	+ 59	+ 91
Lat. Amerika	+ 9	+ 1	0	+ 5	- 3
Zap. Europa	- 24	- 22	- 25	- 27	- 19
Ist. Europa i SSSR	+ 5	nepoznato	0	- 4	- 27
Afrika	+ 1	0	- 2	- 7	- 5
Azija	+ 2	- 6	- 17	- 34	- 43
Australija i N. Zeland	+ 3	+ 3	+ 6	+ 8	+ 6

1) procjena

+ označava neto izvoz,

- označava neto uvoz

(Izvor: US Department of agriculture)

Nepovoljne perspektive do 2000. godine. Rješenje problema svjetskog prehrambenog standarda ovisi i izražava se stupnjem bogatstva, odnosno siromaštva pojedinih zemalja u svijetu. Imajući u vidu spomenutu ovisnost (tablica 1), treba dodati da u slučaju da se ne ostvari novi svjetski ekonomski poredak perspektive nisu nimalo povoljne, budući da će se razlike bogatih i siromašnih zemalja i nadalje zadržati kao jedna od glavnih strukturalnih karakteristika svjetske privrede. Prema jednoj od mogućih projekcija (tablica 2) jasno se vidi zadržavanje postojećih razlika uz vrlo velik broj ljudi koji će i dalje živjeti u krajnjem siromaštvu.

Politički aspekti mogućih rješenja. Mogućnosti za rješavanje svjetskih prehrambenih problema zaista su različite; kompleksnost je i ovdje nezaobilazna i najvažnija garancija uspjeha, pri čemu politički aspekti — bilo šireg, načelnog i indirektnog značaja, bilo kao neposredni faktor — mogu imati izuzetno značenje. Među takve političke aspekte treba ubrojiti:

**OSNOVNI POKAZATELJI ŽIVOTNOG STANDARDA U 1970. god.
i GNP¹ u 2000. god.**

	1. 1970. god Stanovništvo (u mil.)	GNP/stan.	Očekivano trajanje ži- vota (god)	Pismenost %	Mortalitet dojenčadi (‰)	Siromašno stanovništvo (mil.)	2. GNP-2000. god.
HIC ²	1100	3100\$	72	98	15	30—100	4160—7330\$
Zemlje tržišne ekonomije	600	400\$	60	60	90	160—300	550—1830\$
MIC ³	---	---	---	---	---	---	---
Azijske socijalističke zemlje ⁴	900	200\$	60	60	90	160—300	300—590 \$
LIC ⁵	1000	105\$	48	28	140	310—600	100—200 \$ ⁶

- 1 Gross national product
- 2 High income countries
- 3 Middle income countries
- 4 NR Kina, Sjv. Vijetnam, Sjv. Koreja
- 5 Low income countries
- 6 NR Kina: 520—550\$

(Izvor: I. P. Grant (president) »Overseas development council«)

Populacione politike i značenje religije. Jedan od neposrednih zadataka svakako predstavlja i nužnost *zaustavljanja ekscesnog prirasta stanovništva*, koje u nerazvijenim zemljama, uz druge činioce, bitno pridonosi problemima prehrane i zapošljavanja; smanjenje takvog prirasta je i političko pitanje i s obzirom na provođenje određene populacione politike i s obzirom na mogućnost potiranja utjecaja religije, koja je često pogodna osnovica za brzi rast stanovništva (katoličanstvo, islam). Ispunjenje težnje »Non omnis moriar« — očito mora i može biti ostvareno i na neki drugi način, a ne jedino putem biološke reprodukcije. Ograničenje rasta stanovništva jedan je od prvih neposrednih zadataka u rješenju prehrambene krize. Ukoliko pak pristanemo na neograničen rast stanovništva vodi to — na prostorno ograničenoj Zemlji — samo do malog izbora rješenja: iseljavanje u Svemir, svjesni genocid ili spontano rješenje; za prvu soluciju nema mogućnosti, a druge su dvije nehumanog karaktera. Različite prognoze o tome da Zemlja može ishraniti 8 do 150 milijardi ljudi (ili samo 45 milijardi ako se uzme u obzir životni standard SAD), posve su bespredmetne, jer rješenja koja su potrebna moraju biti ostvarena što prije, kako bi se likvidirala neposredna patnja.⁹

Interes i moć. Daljnji važni aspekt političkog odnosi se na određene interese i osvajanje vlasti. Naime, pitanja se mogu najuspješnije i najbr-

9

F. Rabar, op. - cit. str. 13 i 14.

10

Razumljivo je da će kritičari odmah skočiti sa neomaltuzijanskim optužbama; ali

neka onda odgovore kako će, primjerice, izgledati Zagreb sa 800 milijuna stanovnika (ili više), ili Jugoslavija sa 135 milijardi stanovnika (ili više) — »jer su mogućnosti rasta neograničene«.

že (a to u slučaju prehrambene krize ima i posebnu važnost) rješavati tek u uvjetima kada oni koji su najviše pogođeni problemima osvoje vlast. Tek onda kada svjetsko javno mnijenje bude dovoljno pod utjecajem onih koji pate, bit će moguće riješiti niz pitanja; razumljivo je da sitima i bogatima nije do rješenja ukoliko oni u tome ne nalaze i svoje interese, odnosno ukoliko su ti interesi na bilo koji način ugroženi. Tek kad promjena društvenih odnosa bude i u interesu bogatih, ili kad bude moguće da ti novi društveni odnosi budu nametnuti od strane siromašnih, bit će moguće ostvariti odgovarajuća rješenja. Bogati moraju shvatiti da je razvitak siromašnih i u njihovom vlastitom dugoročnom interesu — sve ostalo vodi u mogućnosti konfrontacije i ekscese najkrupnijih razmjera. Na interese bogatih, koji upravo zbog njih obraćaju sve više pažnje ekonomskim težnjama nedovoljno razvijenih zemalja, jasno upućuju shvaćanja T. M. Hesburgha i T. D. Granta, koji kažu da SAD poklanjaju pažnju nerazvijenim zemljama i zato jer je to nužnost ne samo zbog pravde i jednakosti nego i stoga jer je to također u interesu samih Sjedinjenih Američkih Država.¹¹

Izbor ciljeva je i u odnosu na prehrambene probleme izrazito političko pitanje. Težnja za afirmacijom moći (naročito vojnom kao njezinim najgrubljim izrazom) još uvijek je jače izražena od težnje za pomoći siromašnima. Da bi se moć i potpuno afirmirala, ona mora naći i svoje odgovarajuće, svakako spektakularne izraze. Tako je sasvim sigurno da će prestiž neke velike sile biti jednostavnije i lakše afirmiran razvitkom spektakularne raketne tehnike, istraživanjem Mjeseca ili Marsa, pronalaženjem novih oružja i slično, nego li spašavanjem stotina milijuna ljudi od gladi, sljepoće, bolesti, osamljenosti i slično.¹²

Korištenje svih i najrazličitijih pozitivnih iskustava također ima političke implikacije. To znači da je za rješenje tako teških problema kao što su glad i pothranjenost nužno primijeniti sva provjerena uspješna iskustva bez obzira na političku i ideološku pozadinu i okvir u kojima su nastala. Točno je da svaka zemlja mora imati vlastite puteve za rješenje prehrambenih problema, ali se ta vlastitost ne smije izjednačavati sa isključivošću po svaku cijenu. Svaka zemlja mora rješavati specifične probleme na svoj način, što međutim podrazumijeva i iskustva drugih, dakako bez slijepog kopiranja i bez nametanja nekih iskustava. Vlastitost rješenja podrazumijeva i slobodu izbora tuđih iskustava, a pri tome je od odlučnog značaja da političke i ideološke predrasude ne spriječe korištenje potvrđenih pozitivnih iskustava drugih, bez obzira na to da li se radilo o kapitalističkom, kineskom, socijalističkom, individualnom, združnom ili nekom drugom modelu.

Pomoć u slučaju nužde i za dugoročni gospodarski razvitak. Značenje socijalnih promjena. Rješenje prehrambenih problema ima dva posvema jasna zadatka: jedan je onaj koji se odnosi na neposrednu pomoć, kratkoročnog značenja i to u slučaju nužde (već postojeća smrt od gladi ili njena

11

«The US and World development, Agenda for action, 1976. (Uvod str. V, Praeger 1976.). I. P. Grant je predsjednik američke organizacije «Overseas development Council».

12

Pri tome odmah odbijamo moguća podmetanja o tome da su ovdje implicirani stavovi autora protiv i onog dijela kozmičkih programa koji očito imaju i humane aspekte.

prijetnja), i koji se temelji na bespovratnosti i uvelike na humanitarnim osnovama, iako i iza tih humanitarnih osnova mogu ležati i dugoročniji politički ciljevi, pa čak i neposredna politička ucjena. Takvu pomoć treba i davati i primati, ali je jasno da pitanja ne mogu bit riješena samo na taj način.¹³ Naime, *inzistiranje na rješenjima samo humanitarnog karaktera mogu značiti i političku manipulaciju zato što se time smjera na rješavanje problema u okviru globalnih nepromijenjenih i svakako nepravednih ekonomsko-političkih odnosa, s težnjom da se ti i takvi odnosi i dalje sačuva-ju*. U tu grupu manipulacija mogli bismo ubrojiti i inzistiranje na konstataciji da glad i pothranjenost nisu značajniji i širi problem, nego da imaju samo regionalni karakter, čime je ozbiljnost problema umanjena. To ujedno znači da se sve »može« rješavati i parcijalno i palijativno, i uvijek u okviru postojećih društvenih odnosa i sistema. A istina je sasvim drugačija: prava su rješenja dugoročna, problem nije regionalan nego uveliko globalan, *nužno je srušiti nepravične ekonomske odnose*. Drugim riječima, prava su rješenja ona ekonomsko-političkog karaktera, a u takva rješenja valja prije svega ubrojiti agrarnu reformu. Bez agrarne reforme i promjene društvenih odnosa u poljoprivredi uopće se ne može očekivati bitnije i dugoročnije povećanje poljoprivredne proizvodnje. Jer u slučaju postojanja većih posjeda na najboljim zemljama oni bogatiji nisu zainteresirani za — iako marginalnu — ali ipak dodatnu proizvodnju i proces unapređivanja, jer sami imaju već dovoljno. S druge strane, bezemljaši kao agrarni proleter i zakupnici također nisu u okviru postojećih odnosa zainteresirani za povećavanje proizvodnje, jer od toga neće ostvariti adekvatne koristi. Dakle, za unapređivanje proizvodnje u postojećim društvenim okvirima mogu biti zainteresirani samo srednji slojevi, ali oni predstavljaju tek jedan, i to manji, proizvodni segment. Tek sa socijalnim promjenama mogu i oni najsiromašniji i srednji slojevi biti bitno zainteresirani za razvitak proizvodnje. Zbog činjenice da zelena revolucija nije bila praćena i odgovarajućim društvenim promjenama, ona je danas uvelike izgubila na zamahu, iako navedeno nije i jedini uzrok. Zelena revolucija nije dosegla srednjeg, a naročito malog proizvođača, te je ostala ograničena na agromsko-tehničku razinu.

Važno je naglasiti da u svijetu danas već postoji svijest o tome da je upravo agrarna reforma bitna komponenta rješenja prehrambene krize — tako se i za Japan (koji je praktički postigao prehrambenu autarhiju) ili Meksiko uvijek ističe značenje agrarne reforme. Posebno su zanimljivi primjeri Tajvana i Južne Koreje koji prehrambene probleme rješavaju također u uvjetima provedene agrarne reforme (ali i uz pomoć izvana). Na Tajvanu, koji je postao zbjeg poraženog Kuomingtanga, moralo se povesti računa o agrarnim odnosima i poboljšanju prilika kako bi se izbjeglo širenje komunizma. Eksproprijacija zemlje ovdje nije nailazila na veće probleme, jer je zemlja nekada pripadala izbjeglim Japancima ili lokalnom bogataškom sloju zemljoposjednika, koji, međutim, nije bio ona osnova na koju se oslanjao novi režim. U Južnoj Koreji također je ostala slobodna zemlja nekadašnjih japanskih vlasnika, a postupno je eliminira-

13

Kao primjer vrlo efikasne pomoći koja je imala bitno značenje u poslijeratnom razdoblju za niz zemalja treba spomenuti i

američku pomoć u pšenici u okviru tzv. Public law 480.

no i zakupništvo. U oba slučaja su političke implikacije u agrarnoj produkciji i odnosima bile, dakle, izuzetno značajne.

Nužnost promjena postojećih ekonomsko-političkih odnosa vidi se dobro i po još jednoj karakterističnoj činjenici. Kapitalistički sistem ne funkcionira tako da svim kapitalističkim zemljama osigurava jednak gospodarski razvitak. Oni koji su se počeli razvijati ranije u povoljnijoj su poziciji od onih čije je uključivanje u opći razvitak zakasnilo. Ali tu se ne radi samo o jednostavnom vremenskom pomaku. *Zakašnjenje i nerazvijenost nekih upravo su rezultat kapitalističkog razvitka.* Ako taj sistem ne funkcionira za sve podjednako, onda to znači da je uspostavljanje, održavanje i naglašavanje razlika bogatih i siromašnih ili imanentno samom sistemu, ili da njegov okvir više nije dovoljan za gospodarski razvitak i onih novih oslobođenih i siromašnih zemalja. Sve ovo vrijedi ne samo za gospodarstvo kapitalističkih zemalja u cjelini nego i za poljoprivredno-prehrambenu komponentu. Nužno je, dakle, za dugoročno rješenje prehrambenih problema mijenjati postojeće ekonomske odnose, što predstavlja eminentno političko pitanje.

Problemi investicionih ulaganja. Obično se postavlja pitanje odakle namaknuti potrebna investiciona sredstva za rješavanje prehrambenih problema. To se pitanje može analizirati sa dvaju stajališta:

— *prvo*, može se postaviti pitanje odakle smoći nova financijska sredstva, i

— *drugo*, da li je postojeća, ali neadekvatno usmjerena financijska sredstva, moguće orijentirati u svrhe drugačijeg karaktera. Povoljna je činjenica da pronalaženje novih sredstava zapravo i ne mora biti potrebno, budući da ona postoje i to u okviru sredstava za naoružanje. Mogućnosti su dakle tu, ali su zloupotrijebljene. Afirmacija jednog zaista pravog detanta i proces razoružanja mogu biti glavni izvori koji bi ogromna financijska sredstva i najbolje znanstvene kadrove mogli orijentirati prema zadacima humanog karaktera. Dakle, *problem nedostatka investicionih mogućnosti je lažan, sredstva postoje, ali su neadekvatno usmjerena. A njihovo novo usmjeravanje eminentno je politički problem.* Dakle — zloupotreba, a ne nedostatak i potreba pronalaženja novih sredstava predstavljaju prave probleme. Međutim, zloupotreba financijskih sredstava ne odnosi se samo na proces naoružanja, nego se ona isto tako krije i tamo gdje se ogromna bogatstva stečena od izvoza nafte ili drugih sirovina koriste bilo za privatno bogaćenje, bilo za isticanje prestiža pojedinih država, i to tako da se prestiž nastoji ostvariti onakvom investicionom djelatnošću koja više afirmira vanjski sjaj, a manje je ili uopće nije prilog rješavanju temeljnih ljudskih — dakle na prvom mjestu prehrambenih problema.

Problemi zapošljavanja. Kao daljnji problem u rješenju proizvodnje hrane treba istaći nužnost zapošljavanja velikog broja stanovništva. Kritičare ideja ograničenih mogućnosti rasta populacije rado ćemo podsjetiti da je Japan riješio prehrambene probleme paralelno sa uspjehom u zauzavljanju jačeg prirodnog prirasta, a da restriktivnu populacionu politiku danas vodi i NR Kina, koja je također riješila pitanje nezaposlenosti

svoje radne snage, pri čemu je naročito važno da u Kini to nije postignuto razvitkom industrije i urbanizacijom, nego angažiranjem u poljoprivrednoj djelatnosti (proizvodnja, melioracije, izgradnja kanala, itd.). A pri tom je jasno da te uspjehe treba vezati uz uspješnost režima kao takvog što je i opet stvar političkog značenja.

Glad i pothranjenost nisu jedini problem. Problemi prehrambenog standarda u biti su daleko širi od samih komponenti gladi ili prothranjenosti. Oni se izražavaju i indirektno, a mogu biti tako manipulirani da se utvrdi kako prehrambenih problema u nizu država i regija zapravo i nema (što bi onda trebalo jasno govoriti u prilog postojećih ekonomsko-političkih odnosa i dokazivati uspješnost režima) i da su osnovne potrebe zadovoljene. Međutim, ako se detaljnije pogleda struktura siromaštva, lako se uočava da su prehrambene potrebe zadovoljene (ili jedva zadovoljene) na uštrb svih drugih, također temeljnih ljudskih potreba (zdravlje, odgoj, itd.), tako da jedva održavani prehrambeni ekvilibrij uopće ne mora značiti nikakvo naročito dostignuće. To drugim riječima znači da probleme gladi i pothranjenosti valja na slične načine rješavati i tamo gdje se oni ne izražavaju neposredno vidljivo i neposredno drastično, nego i tamo gdje je njihovo »rješenje« samo uzročnik drugih oblika siromaštva. Kako je razumljivo da je pitanje siromaštva kompleksni problem, politički aspekti, kao bitni, ni ovdje ne mogu biti zaobiđeni.

Političke manipulacije rješenja prehrambene krize. Među važne političke manipulacije u vezi rješenja prehrambene krize treba, uz inzistiranje na samo humanitarnoj komponenti, naglasiti prijedloge i drugih »rješenja«, koji su u biti reakcionarnog značaja ako ih se uzima same za sebe, tj. izvan kompleksa nužnih širih socijalnih promjena. Tu valja ubrojiti borbu protiv prehrambenih tabua, drugih običaja i slično. U prvom slučaju obilje hrane ostaje neiskorišteno, u drugom se troše velike količine daleko preko potreba nužnih za odvijanje rada ili za neka druga trajnija i vrednija unapređivanja životnog standarda. Poseban vid manipulacije je i tvrdnja da se prehrambeni problemi mogu rješavati i samim prestankom lošeg gospodarenja i bacanja hrane. Točno je da je rasipanje hrane u okviru jednog primitivističkog mentaliteta i te kako težak problem pri čemu ljudi rezoniraju: oni su svoj novac pošteno zaradili, oni ga mogu i potrošiti na bilo koji način! Isto tako obuzdavanje potrošnje bogatih iz zdravstvenih razloga može osigurati veće količine hrane za upotrebu siromašnih, itd., itd. Iako je razumljivo da borba obrazovanjem i razvitkom nove etike i u odnosu na prehrambene tabue, različite običaje, bacanje ili loše gospodarenje hranom, ograničenje očito suviše potrošnje, itd. mogu biti i jesu u pojedinim dijelovima svijeta, a i u svijetu u cjelini, izuzetno značajni faktori koji mogu povećati raspoložive količine hrane za upotrebu siromašnima, isto je tako jasno i očito da je *inzistiranje samo na tim i sličnim aspektima kao isključivim, jedinim, najboljim i dovoljnim rješenjima očit vid neprihvatljive političke manipulacije, kojom se zamjenom ciljeva nastoji izbjeći nastanak i razvijanje svijesti o nužnosti dubljih društvenih promjena, koje bi ne samo zadirale u postojeći sistem nego ih i obarale.*

Konačno treba spomenuti još jedan vid ekonomsko-političke manipu-

lacije. Razumljivo je da svaka zemlja mora nastojati da svoje probleme rješava što intenzivnijim vlastitim naporima u poljoprivredno-prehrambenoj proizvodnji. Ali inzistiranje na tome kao na jedinom i najboljem vidu rješenja ne bi bilo uvijek i posvema prihvatljivo, budući da ono može značiti i usporavanje razvitka industrijske proizvodnje (što je jedan od glavnih zaloga izvlačenja iz zaostalosti), a upravo se na osnovi razvijene industrije i prerade vlastitih sirovina može postići takav stupanj razvitka koji će omogućavati i kupovanje hrane. Orijehtirati, dakle, jednu zemlju samo na prehrambenu proizvodnju znači za ostale industrijske zemlje umanjivanje konkurencije i osiguravanje sirovina nerazvijenih zemalja. Sve to pokazuje da rješenje prehrambenih problema mora biti rezultat i općeg gospodarskog razvitka, a ne samo poljoprivredno-prehrambene komponente.

Problemi nezauzetosti životnog prostora. Poseban politički problem predstavlja mogućnost potezanja pitanja o životnom prostoru i migracijama stanovništva. Naime, na Zemlji još zaista postoje znatni slobodni prostori sa agrarnim mogućnostima čije bi intenzivno korištenje i naseljavanje moglo riješiti velik dio prehrambenih i naseobnih problema pojedinih dijelova svijeta. *Međutim, iako praktički nezauzet, ekonomski i naseobno nevaloriziran, ovaj je slobodni prostor politički blokiran i s njime se ne može računati za rješavanje problema većih razmjera.* Sasvim je jasno da SSSR, Kanada ili Brazil, Australija itd., itd., itd. neće staviti svoje prostore na raspolaganje drugima za rješenje tuđih problema. Ti bi se prostori mogli koristiti na više načina: a) *zajedničkim investiranjem* ili b) *izravnim naseljavanjem*. Prva mogućnost pretpostavljala bi osjećaj zajedništva na način prihvaćanja da i dijelovi na kopnu mogu biti tzv. zajedničko dobro čovječanstva, dok bi druga jednostavno značila — rat. Očito je da nitko ni danas, a ni u skorju budućnosti ne želi prepustiti svoju rezervu životnog prostora za rješavanje današnjih ali tuđih prehrambenih i populacijskih problema. Ipak, treba spomenuti prećuđivanja Iraka da naseli egipatske koloniste u melioriranu zonu Mezopotamije; zanimljivo je da je Argentina voljna prihvatiti useljavanje stranog stanovništva za valorizaciju svog agrarnog potencijala, ali ne onog stanovništva iz Južne Azije! Međutim, razumljivo je da navedeno predstavlja samo iznimke.

Korištenje i tih slobodnih prostora bilo bi moguće uz razvitak zajedništva i »žrtvovanja« čak i dijela suvereniteta pojedinih država, ali tako da koristi budu podjednake za sve zainteresirane. To drugim riječima znači: ako neka zemlja uloži određenu količinu investicionih sredstava (vlastitih i na osnovi kredita ili bespovratne pomoći) u vlastitim državnim okvirima, ali ne i na najboljoj zemlji, dobit će određene rezultate na vlastitu korist, kao i na korist davaoca kredita. *Ali, ako se ista količina sredstava i na istoj veličini površine uloži na najholje zemlje, bez obzira na to što takvo investiciono područje može presijecati nekoliko državnih granica, znači da će koristi za sve biti veće nego li u prvom slučaju.* »Cijena« koju u drugom slučaju treba platiti sastoji se samo u osjećaju zajedništva, u dobrosusjedskim odnosima i »žrtvovanju« dijela suvereniteta, što ne može biti problem ako se imaju u vidu očite povećane koristi. Dakle, prevladavanje državnih granica kao ekonomskih barijera i razvitak zajedništva bitni su faktori u povećavanju agrarno-prehrambenih mogućnosti. Iako

sve ovo zvuči prilično utopijski, takva bi se Nigdina jednom i negdje svakako morala pronaći . . .

Obaveza pomoći nerazvijenim zemljama također je bitan faktor rješenja agrarno-prehrambene krize. U toj pomoći moraju — adekvatno svojim mogućnostima — sudjelovati svi: i kapitalističke zemlje, naročito one koje su bile kolonijalne matice, i socijalističke zemlje, i zemlje koje u novije vrijeme imaju znatne prihode od nafte. Pri tome najveću pomoć moraju pružiti nekadašnje kolonijalne matice općenito, a naročito one koje su se bogatile trgovinom robljem. No to potiče jedan važan problem: pojedine vlade nekadašnjih kolonijalnih matrica i suvremeno javno mnijenje, u kojemu sve veću ulogu igraju mlađe generacije, mogu smatrati da nije njihova obaveza pomaganje razvitka nekadašnjih kolonija jer oni (očito) nisu krivi za kolonijalnu politiku njihovih prethodnika, štoviše, kolonije su upravo u novije doba za vrijeme tih vlada i stekle nezavisnost (pri tom se zaboravlja da su kolonije nezavisnost izborile i iznudile). Takvo je negiranje krivice veoma površno budući da te zemlje, te vlade i te novije generacije i danas koriste, a koristit će i nadalje, akumulirane prednosti nekadašnjih očito nepravednih stečevina. Dakle — obaveza pomoći razvitka je jasna, a naročito je izražena u slučaju onih zemalja koje su najintenzivnije sudjelovale u trgovini robovima. Pomoć bi morale pružati i one zemlje koje nisu imale kolonije, ali su se ipak koristile neravnopravnim odnosima na svjetskom tržištu, zatim i nove zemlje bogate naftom,¹⁴ a i socijalističke zemlje, naročito one najveće (SSSR).

Ali pomoć koja mora biti bezuvjetna u kritičnim kriznim situacijama i u nuždi mora se inače temeljiti i na vlastitim naporima od strane nerazvijenih zemalja.¹⁵ *Pomoć koja odlazi samo na naoružanje, koja nestaje u državnom birokratskom aparatu i korupciji, troši se na održavanje režima ili za luksuzni uvoz, a sve u uvjetima nepostojanja populacionih politika i realnih planova razvitka razumljivo ne može predstavljati obavezu.* Posebno značenje ima u tome nedostatak populacione politike, ili čak stimulativna populaciona politika, jer bogati nisu dužni pomagati neprestani i ekscesivni prirodni prirast u nerazvijenim zemljama.

Posljedice rješenja. Rješenja prehrambenih problema imat će po svojim posljedicama ne samo izuzetno humano ili gospodarsko nego i političko značenje. Iako je to očito stvar duže perspektive, s rješenjem prehrambenih problema mogu se postupno formirati i nova težišta naseljenosti i ekonomske i političke moći svjetskog značenja. Zemlje bogate naftom u Sjevernoj Africi, na Bliskom i Srednjem Istoku mogu u povoljnim međunarodnim političkim odnosima usmjeriti svoja financijska sredstva dobivena od nafte na melioracije pustinjskih prostora; a pustinje — uz dovoljno vode (dobivene desalinizacijom mora) i sa obiljem topline — mo-

14

U tom smislu vrlo je ohrabrujuća inicijativa specijalnog arapskog fonda (»Arab Fund for Social and Economic Development«), koji predviđa da se investira jedna milijarda dolara u Sudan kako bi ovaj prostor postao prehrambeni Hinterland Bliskog Istoka.

15

Ova pomoć mora biti uvijek u hrani, a ne u novcu (koji može biti zlorabljen) i uvijek kroz međunarodne organizacije, koje bi osigurale efikasnost distribucije.

gu postati nove prehrambene baze svjetskih razmjera i privući novo stanovništvo. Na taj način javili bi se novi faktori moći, tj. države čija bi se ekonomska snaga temeljila na izuzetnim prehrambenim mogućnostima, bogatstva naftom i broju stanovnika, što bi uvelike *promijenilo postojeće odnose snaga, prostorni raspored težišta moći i to u svjetskim razmjerima.*

Zaključak

Problemi prehrambenog standarda u današnjem svijetu drastični su izraz nesposobnosti da se postojeća financijska sredstva i znanost usmjere na rješavanje temeljnih zadataka bilo u vezi problema koje nameće prirodna sredina, bilo u vezi društvenih odnosa, kao i nepravdičnosti društvenih odnosa. Budući da danas čovječanstvo raspolaže enormnim mogućnostima razvitka, postojanje gladi, smrti od gladi ili od pothranjenosti nisu samo problem, nego i sramota. Problemi su očito globalnog značaja i ne mogu se rješavati unutar postojećih društvenih odnosa, nego samo njihovom promjenom, *tj. ostvarivanjem novog svjetskog ekonomskog poretka što je stvar eminentno političke borbe. Čovječanstvo danas prvi puta u svojoj povijesti ima priliku da niz kriznih situacija prevlada na način da se izbjegne patnja velikog dijela stanovništva svijeta. Hoće li krizne situacije biti riješene na taj način — o tome će moći suditi oni koji prežive!*

Rješenje prehrambenih problema ponajviše ovisi o *uspostavljanju novog svjetskog ekonomskog poretka*, čije ostvarenje posvema leži u okvirima i mogućnostima političke borbe. Sve to dovoljno jasno pokazuje da su politički pristup i društvene promjene daleko važniji u rješenju pitanja svjetskog prehrambenog standarda od onih isključivo ekonomsko-agronomsko-tehničkog karaktera.

Na kraju valja naglasiti i činjenicu koja je također izričito političkog karaktera — tj. da glad ne postoji danas ni u jednoj azijskoj socijalističkoj zemlji, što očito govori da su socijalne promjene bitan faktor rješenja jednog problema, koji je u azijskim razmjerima stoljećima bio najubičajenija pojava. *A to bi ujedno značilo da je za novooslobođene zemlje socijalistički put razvitka ponajbolji zalog njihovog istinskog napretka.*